

Adana Halk Kültüründe Aydaş Aşı ve Köstek Kesme*

Uzm. Ayşe BAŞÇETİNÇELİK Çukurova Üniversitesi

Yeni doğan çocuğun zaman içinde gelişmesi, palazlanması beklenir. Bu süre içerisinde gelişmeyen, cılız kalan, hastalıktan kurtulamayan çocuklara “aydaş çocuk” denir. Aydaş çocuğu tedavi etmek için halk kültüründe bazı uygulamalar yapılır.

Yazılı kaynaklarda aydaş çocuk ve tedavisi ile ilgili bilgilerde; çocuğun kırk karışması ya da nazar değmesi sonucu aydaş olabileceği, tedavi etmek için kırklıysa, mahalleyi dolaştırıldığı, nazardan aydaş olmuşsa aydaşlık türbelerine götürüldüğü ve mezarlıklarda yatırıldığı¹ görülür. Bulgaristan’da yedi yaşına kadar yürüyemeyen hastalıklı çocuklara aydaş adı verilir.² Tire’de cılız ve hasta çocuklar “ya ölsün, ya onsun” düşüncesiyle mezara atılır.³ Narlıdere’de cılız hastalıklı çocukları güçlendirmek için; iki yaşlı kadın karşılıklı konuşmadan sonra çocuğu bir kazanda kaynatma taklidi yaparlar.⁴ Isparta’da çocuk Abdülkadir türbesindeki delikli taştan “al çürüğü ver sağı” diyerek geçirilir.⁵

Adana ve çevresinde “aydaş çocuk” ve tedavisinde yapılan uygulamalardan bazıları şunlardır:

- Bazı annelerin sütü çocuğa yaramaz. 2 yaşında çocuk altı aylık gibi olur. Dana etinin suyu ile siyah erik, siyah üzüm suyu içirilir. K₁₃₇
- Aydaş çocuğa üç yol çatında “aydaş aşı” pişirilir. K₂₈
- Yaşlı bir ağacın arasından geçirilir. K₂₈
- Üç hafta tuz ile tartılır. K₂₈
- Kurtağzının iskeletinden geçirilir. K₂₈
- Kuşburnu denilen dikenli gül ağacının arasından geçirilir. K₂₈
- Mezarlığa yatırılır; ağlarsa iyileşir, ağlamazsa ölür. K₂₈
- Ocaklı olan kimsenin yakasından geçirilir, dört yolun birleştiği yerde tezekle tartılır. K₁₈
- “aydaş aşı” pişirilir. İçi boş kazan ortaya konur, çocuk bıçakla korkutulur. K₈₈

*Ayşe BAŞÇETİNÇELİK, Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlene-Ölüm, Altın Koza Yayınları:50, Ulusoy Ofset, Aralık 2009, Adana.

¹ Ahmet PETEKÇİ, Bozkır’da Bazı Halk Tedavileri, TFA, 2.cilt, Temmuz 1953, No.48, s.756

² Ahmet TACEMEN, Bulgaristan *Türkleri İnanışları veya Türk Kimliği*, Üçbilek Matbaası, Ankara, 1995, s.312

³ Gündüz ARTAN, Tire’de Çocuklarla İlgili İnanışlar, TFA, 15.cilt, Kasım 1973, No.292, s.6798

⁴ BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984. s.119

⁵ BORATAV A.g.e.....s.158

- “aydaş aşı” pişirilir. Dört yol ağzına odun toplanır, üstüne kazan konur. Ancak; kazan boştur, ateş de yakılmaz. K₁₆
- Çocuk mezarlığa götürülür, orada ölünün namazının kılındığı yerde, ocaklı bir kadın çocuğu koynundan geçirir. Sonra çocuk kucağında arkasına bakmadan eve gelir. Mezarlığa toplananlardan gelen bulgurla aş pişirilir. Evde yenir. K₁₃₇
- Aydaş çocuk, daha önce aydaş geçirmiş büyüğün gömleğinin içinden üç çarşamba geçirilir. K₁₆, K₂₇
- Yufka ekmek, üç çarşamba, daha önce aydaş geçirmiş biri tarafından çocuğun atletinin içinden geçirilir. K₆₃
- Yedi komşunun evinden su alınır, (çalarsan daha iyi gelir) çocuk o suyla yıkanır. K₁₆
- Aydaş çocuk; cılız, kafası büyük, benzi soluk olur. K₁₃₃, K₁₃₆
- Aydaş çocuk delikli taştan üç çarşamba geçirilir. K₁₃₆
- Aydaş çocuk sabanın demiri ile tartılır. Sabanın demiri 3 veya 7 kg gelir. Çocuk saban denirinden ağır gelirse aydaş değildir. Saban demiri çocuktan ağırsa o çocuk aydaştır. K₁₃₆

Adana ve çevresinde görülen aydaş çocuğun iyileşmesi pratiklerinden; mezarlığa yatırılması davranışı Tire’de, delikli taştan geçirme davranışı Isparta’da aydaş aşı pişirme pratiğini Narlıdere’de de görürüz.

Doğumdan sonraki aylarda gelişemeyen, cılız, hastalıklı çocuğa Adana halk kültüründe “aydaş çocuk” adı verilir. Aydaş çocuğun tedavisinde ocaklı biri veya daha önce çocukluğunda aydaş olup, sonra sağlıklı olan birinden faydalanılır. En çok görülen davranış, aydaş aşı pişirilmesi, çocuğun tartılması veya bir şeylerin arasından geçirilmesidir.

Aydaş çocuk için, “aydaş aşı” pişirilir. Bu aş sembolik bir aştır. Çocuğun yeterince pişmediği düşüncesinden hareketle yapılan taklit büyülerinin uygulamasıdır.⁶ Üç yol veya dört yol ağzında uygulanmaktadır. Böylece üç veya dört yoldan aydaş çocuğa güç ve enerji gelmesi beklenmektedir. Üç çarşamba aydaş birinin gömleğinden geçirme, üç hafta çocuğu tuz ile tartma. Bu işlemler için; haftanın önemli günü olarak çarşamba seçilmiştir. Tartma işleminin demirle yapılması çocuğun sağlıklı demir gibi olmasını amaçlar. Yedi komşunun evinden alınan veya çalınan su ile çocuk yıkanır.

⁶ BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru.....s.119

Halk kültüründe kutsal sayı kabul edilen 3 ve 7'yi aydaş çocuk tedavisinde de görüyoruz. Çocuğu yaşlı bir ağacın arasından geçirme, kurtağzının iskeletinden geçirme veya dikenli gül ağcının arasından geçirme yapılan uygulamalardır. Eski Türklerden bugüne kadar kurt kutsal bir hayvan olarak kabul edilmiş, kurdun derisi, bıyığı, dişi, başı, halk hekimliğinde şifa verici olarak kullanılmıştır.

Aydaş çocuğun mezarlığa götürülmesi, yaşayacaksa ağlaması, ölecekse ağlamaması pratiği halk kültüründe var olan büyüklük işlemleridir. Böylece çocuk ya oradakilere benzeyecek ölecek ya da benzemeyecek yaşayacaktır.

Yürüyemeyen Çocuk /Konuşamayan Çocuk /Köstek Kesme

Anadolu'da vaktinde yürüyemeyen, konuşamayan çocuğa çeşitli uygulamalar yapılır. Bunlar, dinsel-büyüsel işlemlerdir. Yürümeyen ve konuşmayan çocuk türbelere götürülür, türbelerin etrafında dolaştırılır, adaklar adanır. Çeşitli yiyecekler yedirilir, içirilir, ya da hazırlanmış kimi karışımlar çocuğun vücuduna sürülür. Yürümesi için kösteği kesilir.

Tire'de yürüyemeyen çocuklar akarsudan atlatılır. Çocuğun çabuk yürümesi için "saldım salaya, yalvardım Mevla'ya, yürüsün cumaya" denir ve yeni doğan aya karşı, çocuk sallanır. Konuşmayan çocuklara deve çanından su içirilir.⁷ Kayseri'de geç konuşan çocuk için; cami anahtarıyla çocuğun ağzı açtırılır. Kurban bayramında yedi kurban dili toplanıp çocuğa yedirilir.⁸ Antakya'da yürüyemeyen ve konuşamayan çocuk, her gün türbeye götürülür, mezar etrafında elinden tutularak yürütülür ve dua edilir, adak adanır. Çocuk ekşi yediğinde ileride kekeme olacağına inanılır. Konuşamayan çocuk için aileden olmayan bir kadına bir miktar tuz verilir. Kadın hazırladığı tuzlu suyu akşam el ayak çekildikten sonra eve en yakın dört yol ağzına besmelesiz döker, arkasına bakmadan yürür.⁹ Zile'de çocuk kolay yürüsün diye, kasıklarına yumurta beyazı sürülür. Çocuk "Helvalı" ve "Arap Dede" yatırlarına götürülür. Kolay konuşsun diye "Kömece Hoca"nın kaşığında su içilir. Geç konuşan çocukların "dilaltı" kesilir.¹⁰ Tekirdağ'da "Süpürgeci Dede" diye anılan türbeye çocuğu yürümeyenler süpürge götürür. Çocuğa, üç cumartesi türbenin etrafını dolaştırır.¹¹ İstanbul'da yürümeyen çocuklar tuzlu su veya ceviz suyu banyosu yaptırılır. Çocuğun mafsallarına yumurta akı sürülür. Konuşamayan çocuğa, Muharrem ayında aşure tasıyla su içirilir. Bir miktar kara üzüm, cuma salası verilirken müezzin tarafından minarede

⁷ ARTAN, Tire'de Çocuklarla İlgili İnanışlar.....s.6798

⁸ TACEMEN, Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Türk Kimliği.....s.313.

⁹ Enise CEREBOĞLU, Konuşamayan ve Yürüyemeyen Çocuklara Uygulanan Pratikler, TFA, 16.cilt, Mayıs 1975, No.310, s.7318-7319

¹⁰ Cahit ÖZTELLİ, Zile'de Doğum ve Adetleri TFA, 2.cilt, Mart 1953, Sa:44, İstanbul, s.693-695

¹¹ Salim Sami İŞÇİLER, Tekirdağ'da Zakir Baba Türbesi, TFA, 7.cilt, Kasım 1961, No.148, s.2553-2554

dolaştırılarak çocuğa yedirilir.¹² Artvin/Yusufeli/Demirkent'te yürümeyen çocuğun topuğuna, yumurta akı sürülür. Sıcak tandır ekmeğinin buğusu, çocuğun vücuduna sürülür. Bir kalburun üstüne kıldan örtülmüş şerit konur, dualar okunur. Çocuk bir gavur mezarının üstüne bastırılır.¹³

Narlıdere'de yürümesi geciken çocuklara “duşsak kesme” işlemi uygulanır. Çocuk oğlan ise bir erkek, kızsı bir kadın çocuğun ayağına bağlanmış ipleri keser. Konya'da, bu işlemdeki kesme işini bir çocuk yapar. Yürürken ayakları dolaşan çocuklara uygulanır.¹⁴ Tahtacılar'da duşsak kesecek kadın bir eline bıçak, diğer eline lokum alır. Duşsağı keser, ağzına lokumu atar, kaçır. Bu işlem üç kez tekrarlanır. Sonunda herkes lokumları kapışır, çocuk da yürür.¹⁵

Adana ve çevresinde vaktinde konuşmayan ve yürümeyen çocuğa yapılan uygulamalar şunlardır:

- Konuşamayan çocuğun dilaltına bakılır, tutuklu damarları varsa kesilir. K₂₂, K₂₈
- Ocağa götürülür, dilinin altını kestirirler. K₁₈
- Bülbülün su kabından su içirilir. K₆₂
- Okunmuş su içirilir. K₆₁, K₅₈, K₂₇, K₁₈
- Kırlangıç yumurtasının içine konan su içirilir. K₁₃₇
- Ördek yumurtası yedirilir. K₂₆
- Bildircin yumurtası içirilir. K₅
- Ala kuş etinden yedirilir. K₂₈
- Tahta kaşık sıcak yağa batırılır, çocuğun dudaklarına yapıştırılır. K₁₇
- Ziyaretlere götürülür. K₁₂₂
- Doktora götürülür. K₂₈, K₁₀₄, K₉₉, K₁₁₅
- Hocaya götürülür, muska yaptırılır. K₁₃₁, K₂₈
- Tarsus yakınlarındaki türbeye götürülür. Orada bulunan yataklardan birine çocuk yatırılır ve uyuması istenir. Çocuk bu türbede uyursa şifa bulacağına inanılır. K₁₃₈

¹² Kadriye ILGAZ, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlgili Adet ve İnanmalar, TFA, Temmuz 1956, No.84, İstanbul, s.1481-1483

¹³ M. Adil ÖZDER, Doğum, Çocuk Üstüne Gelenekler İnançlar, TFA, 10.cilt, Mayıs 1967, No.214, İstanbul, s.4111-4113

¹⁴ BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru.....s.155

¹⁵ Rıza YETİŞEN, Çocuk Kırklama, *Diş Buğdayı ve Duşsak Kesme*, TFA, 15.cilt, Ağustos 1973, No.289, İstanbul, s.6724

- Çocuk ahıra götürülür; “İnsansan konuş, hayvansan konuşma.” derler, dört yaşına kadar konuşmayan çocuk bile, konuşmuş. K₁₃₄
- Geç konuşan, huysuzluğu olan çocuğa “kurbağacığı var” denir. Gümüşten yapılmış üzerinde bıçak, silah ve iki kurbağa şekli olan bileklik, çocuğun bileğine takılır, çocuk rahatlar. Bu bileklik, daha sonra ihtiyacı olan herkes tarafından kullanılır. K₆₆
- Yürüyemeyen çocuğun kösteği kırılır. Biraz şeker sucuğu alınır, bir çocuğun eline verilir. Çocuk, elinde sucuk olan çocuğa ulaşmak isteyecek ve yürüyecektir. K₄₄
- Çocuğun ayağının kösteği kesilir; o niyetle köpeğe ekmek verilir, “kösteğini kes” derler. K₆₁
- Çocuğun kösteği kırılır. Ayağına şeker sucuğu bağlanır. Sonra ayağı çabuk tarafından kaçırlır. K₂₆
- Çocuğun kösteği kesilir; çocuğun iki ayağı arasına simit konur ve kesilir. K₂₇
- Çocuğun kösteği kesilir; ayağına şeker sucuğuyla ip bağlanıp, kesilir, sucuğu kesen yer. K₁₈
- Çocuğun ayağına şeker torbası bağlanır. K₁₈
- Çocuğun ayağı bağlanır. Yaman bir kişi ipi keser. Bir diğer kişi elindeki su ile onun peşine düşer, ıslatırsa; çocuk çabuk düşer. Islatamazsa çocuk erken yürür. K₂₂
- Yaşlı, ulu kadına kösteği aldırılır. K₄₄
- “Bukağı”sı kırılır. K₆₂
- Bacağına simit takılır. Bir çocuk onu alır, kaçıtır. K₂₈
- Çocuk, oturur şekilde ayağına simit takılır, sonra simit kırılır. K₁₂₂
- Çocuk yürürken kösteklendiğinde; üç salı makasla boş şekilde kösteği kesilir. K₂₈.
- İlk yürüyen çocuğa göz boncuğu, karaçalı nazarlığı takılır. “Allah’tan ayak, demirden dayak” diyerek yürütülmeye çalışılır. K₂₈
- Kurban eti yedirilir. K₅₈
- Örumceğe (yürütece) bindirilir. K₂₈, K₁₀₈
- Üç tekerlekli arabanın arkasına tutturulur, sevdiği bir şey gösterilir. Böylece yürümeye çalışır. K₁₇
- Doktora götürülür. K₁₀₄, K₉₉, K₁₁₅

Adana ve çevresinde görülen, konuşamayan çocukların dil altındaki damarın kesilmesi pratiği Zile’de, çocuğun ahıra bağlanması Yusufeli/Demirkent’te; yürüyemeyen çocuğun ziyaretlere götürülmesi pratiği Antakya, Zile, Tekirdağ’da; kösteğinin kesilmesi pratiği İstanbul, Zile, Konya ve Tahtacılar da görülür.

Anadolu’da pek çok yörede görüldüğü gibi Adana’da da konuşamayan çocuğun dilaltı damarı kesilir, bülbülün su kabından su içirilir, ördek, bıldırcın yumurtaları, “alakuş” eti yedirilir. Ziyaretlere götürülür, hocaya götürülür, dua okutulur, muska yazdırılır. Benzerlik büyülerini işletilerek ahıra götürülür, konuşması istenir.

Adana’da yürüyemeyen, yürürken ayakları dolaşıp düşen çocuğun kösteği kırılır. Büyülük bir işlem olan köstek kırmada, çocuğun yürümesini engelleyen bağ kesilmeye çalışılarak taklit büyüsi yapılmaktadır. Bunun için çocuğun bacaklarına şeker sucuğu, ip, şeker torbası bağlanır ya da ayakları arasına simit konur. Köstek ya bir çocuk, ya yaşlı bir kadın tarafından kesilir, ya da köpeğe ekmek vererek, çocuğun kösteğinin kırılması istenir. Başka bir çocuğun eline sucuk verilerek, yürümeyen çocuğun o sucuğu almak için yürüyeceğine inanılır, ya da bacağına takılan simidi bir çocuğun kapmasıyla çocuğun yürüyeceğine inanılır. Çocuk yürürken köstekleniyorsa, kösteği üç salı, makasla, boş bir şekilde kesilir. Çocuk yürümesi için örümceğe bindirilir.

Sözlü Bilgi Kaynakları

- K₅: Nazmiye Karabulut, 55 yaş, Adana, okumamış, ev hanımı, Adana
 K₁₆: Gülbeyaz.Yağlı, İmamoğlu, okumamış, ev hanımı, Adana
 K₁₇: Emine Polat, 40 yaş, Kadırlı/ Köseli, ilkokul, ev hanımı, Adana
 K₁₈: Menekşe Kazgan, 42 yaş, Yumurtalık, ilkokul, ev hanımı, Adana
 K₂₂:Remziye Kurt, 34 yaş, Hacıali , ilkokul, ev hanımı, Adana/ Yeni Hacıali Köyü
 K₂₆: Ayşe Şimşek, 76 yaş, Karaisalı, okumamış, ev hanımı, Adana
 K₂₇: Halime Bilen, 42 yaş, Ceyhan, lise, usta öğretici, Adana
 K₂₈: Sevim Güllü, 57 yaş, Adana/Karaömerli, ilkokul, ev hanımı, Adana/ Karaömerli
 K₄₄: Yüksel Bozdoğan, 59 yaş, Karataş/ Sırınsı, okumamış, ev hanımı, Adana
 K₆₁: Hanife Uzun,54 yaş, Karaisalı, ilkokul, ev hanımı, Karaisalı
 K₅₈: Elif Çağım, 50 yaş, Adana, lise, ev hanımı, Adana
 K₆₁: Hanife Uzun,54 yaş, Karaisalı, ilkokul, ev hanımı, Karaisalı
 K₆₂: Fatma Süzer, 46 yaş,Osmaniye/Endel (Koçyurdu), lise, memur, Adana,
 K₆₃: Elif Değirmenci, 32 yaş, Kozan/ Kuyubeli, ilkokul, ev hizmetlisi, Adana
 K₆₆: Sevim Akyüz,45 yaş, Adana, yüksekokul, müdür,Adana
 K₉₉: Zekiye Sayın, 33 yaş, Niğde, okumamış, ev hanımı, Adana
 K₁₀₄: Emine Sürücü, 30 yaş, Kozan, okumamış, ev hanımı, Adana
 K₁₀₈: Müzeyyen Durmuş, 42 yaş, Malatya/ Darendede, ilkokul, ev hanımı, Adana
 K₁₁₅: Muhittin Topak, 38 yaş, Ceyhan, Yüksekokul, memur, Adana
 K₁₂₂:Esra Seyirci, 29 yaş, Karataş, ilkokul, ev hanımı, Adana/ Adalı
 K₈₈: Halime Bozyiğit, 42 yaş, Adana/ Karlık, okumamış, işçi, Adana
 K₁₃₁: Eda Erk, 29 yaş, Adana, üniversite, öğretmen, Adana
 K₁₃₃: Atike Şahin, 30 yaş, Adana, üniversite, öğretim elemanı, Adana
 K₁₃₄: Şenay Akgül, 32 yaş, Malatya, ilkokul, memur, Adana
 K₁₃₆: Cennet Kurupınar, 39 yaş, Kadırlı, okumamış, ev hizmetlisi, Adana
 K₁₃₇: Mustafa Sakatoğlu, 45 yaş, Ceyhan, ilkokul, şoför, Adana
 K₁₃₈: Hanife Uygun, 20 yaş, Karaisalı, üniversite, memur, Karaisalı